

به گزارش کتاب ماه (ادبیات و فلسفه)، شماره‌های ۶ تا ۱۸، در سال ۱۳۷۷ تعداد ۴۱۰ جلد رمان و داستان ایرانی منتشر شده است. از این تعداد ۲۸۰ جلد برای نخستین بار چاپ شده‌اند و بقیه (۱۳۰ جلد) کتاب‌های تجدید چاپی بوده‌اند.

بیشترین کتاب‌ها را نویسندگان داستان‌های عاطفی و احساسی نوشته‌اند که اغلب آنان زن هستند. این کتاب‌ها که تعداد آنها بالغ بر ۱۵۰ جلد می‌شود (بیش از یک سوم کل انتشارات داستانی - این آثار در سال‌های آغاز دهه هفتاد نزدیک به یک پنجم کل انتشارات داستانی را تشکیل می‌دادند)، پاورقی‌های سرگرم‌کننده‌ای‌اند که بر الگوی کتاب‌های پرفروشی چون بامداد خمار و باغ مارشال بریده شده‌اند. هر یک از این کتاب‌ها ظاهراً داستانی تازه دارد (تنوع ظاهری برای راضی کردن همه سلیقه‌ها) اما در واقع مانند کتاب‌های قبلی است. یعنی پاورقی نویسی، برای حفظ پرفروش بودن کتاب خود، از الگوهای متعارف کار تخطی نمی‌ورزد و ذوق و سلیقه معمول خوانندگان این نوع آثار را محترم می‌شمارد. این نوشته‌ها به صورتی هم شکل و به تقلید از یکدیگر تولید می‌شوند تا حسرت‌ها و آرزوهای کام‌نایافته روی آورندگان به آن‌ها را تسکین دهند.

پاورقی نویسی بیش از آن که به نوآوری تمایل نشان دهد، مایل به تکرار است، زیرا با هدف

پاسخگویی به نیاز مصرف‌کننده‌ای خاص می‌نویسد. از این رو نویسندگانی هم که درباره پاورقی نویسی تحقیق کرده‌اند، بیش از پرداختن به ظرایف ادبی و ویژگی‌های آفریننده متن به گیرنده یا مصرف‌کننده آن توجه کرده‌اند. از جمله آنتونیو گرامشی، ضمن مطالعه درباره داستان‌های دنباله‌دار و پسند ادبی عامه می‌کوشد دریابد که «مردم عادی و معمولی دوست دارند چه بخوانند و مهم‌تر از آن چرا دوست دارند آن را بخوانند. یکی از مهم‌ترین پرسش‌های طرح انتقادی گرامشی این است که انواع خاص ادبیات و هنر چه نوع نیازها و آرزوهایی را برآورده می‌کنند.» به واقع گرامشی می‌خواهد با شناخت ساختار رمان‌های دنباله‌دار به «شناخت ساختار خیال‌ها و آرزوهای عامه» پی‌برد و دریابد پاورقی «به چه چیزی پاسخ می‌دهد یا چه چیزی را ارضا می‌کند.» او نتیجه می‌گیرد که رمان‌های عامه‌پسند به کار «تولید و مهار نیازها و آرزوهای مصرف‌کنندگانی می‌آیند که از تعریف نیازهای خود ناتوانند.» این رمان‌ها در «بازتولید پذیرش خود انگیخته وضع موجود نقش» مهمی دارند.^۱

فراوانی تعداد زنان نویسنده و پرفروش بودن آثار آنان، نشان دهنده آن است که بیش از نام و اهمیت ادبی نویسنده، مضمونی که به آن می‌پردازند مهم است. و موفقیت داستان عامه‌پسند در تولید آثار مصرفی هم شکل است و نه در توانایی‌های هنری نویسنده. در واقع هر یک از این نویسندگان «با تقلید از آنچه خوانده است شروع می‌کند که این خود معمولاً عبارت از نوشته‌های کسانی است که در حول و حوش او به نوشتن مشغولند. بدین ترتیب عرف ادبی فراهم می‌آید که همانا شیوه‌ای از نوشتن است که با آثار دیگر آن زمان سنخیت دارد و مورد قبول جامعه است... ادبیات همه‌پسند، یعنی نوع داستان‌هایی که برای تمدد اعصاب و وقت‌گذرانی خواننده می‌شوند، همواره آکنده از عرف‌های ادبی است. اگر داستانی پلیسی را برای خواندن انتخاب کنید ممکن

است تا صفحه آخر ندانید که مجرم کیست، ولی حتی قبل از شروع به خواندن کتاب هم دقیقاً می‌دانید چه نوع وقایعی قرار است اتفاق بیفتد. اگر داستان‌های رایج در مجلات مخصوص زنان را می‌خوانید، داستان سیندرلا است که یکی بعد از دیگری خواهید خواند...»^۲

نوشتن بر اساس عرف‌های متداول، پاورقی‌ها را به سوی همگونی و تشابه می‌راند و دیری نمی‌گذرد که اغلب آن‌ها طرح و الگویی مستعمل و کلیشه‌ای می‌یابند. از این روست که آدورنو این نوع آثار را محدودکننده عنصر رهایی‌بخش هنر یعنی خیال‌پردازی می‌داند و می‌گوید: «مخاطب فقط مصرف‌کننده فکر می‌شود و امکان تفکر مستقل را از کف می‌دهد. اثر هنری به رمزگان قراردادی و شناخته شده خود فروکاسته می‌شود و موقعیت‌های تکراری، کلیشه‌ها و روایت‌های یک شکل و استاندارد سربر می‌آورند. تازگی و هر چیز خلاف عادت رد می‌شود، و مخاطب در این دنیای رام، آرام، یکنواخت و شناخته شده، احساس آرامش و راحتی می‌کند، و به آسانی تسلیم «ایدئولوژی» سازندگان اثر می‌شود.»^۳

برخی داستان‌های منتشر شده در سال ۷۷ حول یک محور عاطفی می‌گردند، زن و مردی یکدیگر را دوست داشته‌اند اما ناگزیر از ازدواج با دیگری شده‌اند. اما تقدیر چنان می‌خواهد که پس از طی ماجراهایی، که تعلیق داستان را می‌سازند، دوباره به هم بیبوندند. مثل: فرجام عشق / سوسن امیری، قطار سرنوشت / زهرا نجفی‌پور، آینه عبرت / حمید بهاری، چه آسان باخت / نسرین قدیری، خاکستر عشق / جمیله کاظم‌زاده. در عشق شیوا / مریم جعفری و آینه تقدیر / ثریا طباطبایی این ساختار قراردادی بنا شده بر تقابلی سه‌تایی به کار توصیف رقابت پنهان دو عاشق برای رسیدن به وصال یک معشوقه می‌آید. حمیرا مدیرگلستان در فرجام انتظار آزارهای رقیب عشقی را برجسته می‌کند. رقیب - به عنوان تیپ منفی داستان - گاه معتاد است، مثل

حسن میرعابدینی

داستان نویسی ایران در سال ۱۳۷۷

خوشبختی دور نیست / نسرین ثامنی و گاه پسری
 ثروتمند که مغل عشق دختری فقیر و پسری مؤمن
 است: تنها حامی / میترا بیگدلی، گاه نیز کینه‌جویی‌ها و
 سنت‌های کهنه، عشق‌ها را بر باد می‌دهند: دیدار در
 پاییز / اشرف اسدی؛ و زمانی نقش فتنه‌آفرینان
 عمدگی می‌یابد: بوی خوش زندگی / نسرین ثامنی. البته
 مشکل اختلاف طبقاتی و تقابل فرهنگها نیز فراموش
 نمی‌شود: دو پرنده در باد / فریدون ادیب یغمایی، بازی در
 آتش / اشرف اسدی، پیک آسمنا / منیر سیدی و بانوی
 جنگل / فهیمه رحیمی.

*

اغلب قریب به اتفاق داستان‌ها ضمن تبعیت از
 روایی ثابت به مسائل اجتماعی مبتلا به جوانان
 می‌پردازند. مثلاً تأثیر ازدواج مجدد یکی از والدین و
 ایداء و آزار ناپدیری یا نامادری بر روابط عاطفی جوانان
 در سامان دل‌های پاک / پرویز منوچهریان، روزیا /
 روح‌انگیز جاسمی، بی تو هرگز / نسرین ثامنی یا آرامش /
 مریم اسدی مطرح می‌شود. البته علی‌محمد افغانی نیز
 رمان ۸۰۰ صفحه‌ای بوته‌زار را درباره زندگی نوجوانی
 می‌نویسد که گرفتار آزار ناپدیری می‌شود. اما او با
 گستراندن روایت بر بستر ماجراهای تاریخی زمان
 رضاشاه، می‌کوشد پس زمینه‌ای اجتماعی برای داستان
 خود بسازد. پاورقی نویسان هم به مسائل اجتماعی
 می‌پردازند، اما همه چیز را در سطحی عامیانه برگزار
 می‌کنند و همه مشکلات را با اخلاقیات قراردادی حل
 می‌کنند.

*

بازتاب مهاجرت گسترده ایرانیان به کشورهای
 دیگر نیز از مضامین قابل بررسی در داستان‌نویسی
 امروز است. خسته‌دلان در ژاپن / عباس مهدی توصیف
 وضع کارگران ایرانی در ژاپن است. سوختن مرغ عشق در
 قفس / بیژن زیبایی حکایت گیرافتادن یک ایرانی
 مهاجر در آتش سوزی سیدنی است. و سیامک و کیلی در

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 پرتال جامع علوم انسانی

واژه گمشده دلبستگی یک مهاجر ایرانی ساکن اسلورا به دختری به نام لیزا وصف می کند.

در پاورقی های احساسی چندساله اخیر نیز سفر به خارجه و اقامت در کشوری اروپایی به عنوان یک «ارزش» یا جاذبه ای که به فضای داستان تازگی می بخشد، مطرح شده است. تاوان عشق فهیمه رحیمی داستان زندگی زنی است که پدری ایرانی و مادری مکزیکی دارد. ملوک بهروز در مرا نرگس صدا کن و مریم مهدیقی در میراث فرهاد به مهاجرت می پردازند. ماجراهای اتوبوس آبی مهدی اعتمادی و برهنه در برف / ونوس قصاب شیرازی نیز در خارج از کشور حول مثالی عشقی می گردد. البته پدیدآورنده، پند و اندرز دادن و متنبه ساختن خواننده را از یاد نمی برد. نیرنگ فرنگ / زهرا تابشیان حدیث سرخوردگی زنی است که به اروپا مهاجرت کرده اما همه چیز را خلاف آنچه می پنداشته یافته است. قلب طلایی / زهرا اسدی داستان عشقی است که در یک سفر هوایی شکل می گیرد. قهرمان داستان گستره محبت / نسرین قدیری دختری تحصیل کرده فرانسه است که در یک مهمانی دلبسته جوانی می شود. صدیقه افشار در آن نیمه ایرانی ام به مثلث عشقی در رابطه عاطفی دانشجویی ایرانی در انگلیس می پردازد. در تنهایی از راشین مختاری، که نظم و نسقی دارد و بهتر از پاورقی ها نوشته شده، زنی تحصیل کرده امریکا با شوهر خارجی اش به ایران می آید و درگیر ماجرای عاطفی می شود. در باغ مارشال / حسن کریم پور (داستانی که نخستین بار در ۱۳۷۶ چاپ شد و در ۱۳۷۷ چاپ هفتم آن منتشر شد) خسرو عاشق سیما می شود اما مادرش ناهید را برای ازدواج با او در نظر گرفته است. خسرو پس از ماجراهایی با سیما ازدواج می کند و همراه خانواده او به لندن می رود تا تحصیل کند. در آنجا سیما با فیلمسازی انگلیسی آشنا می شود و به بازیگری می پردازد. خسرو مخالفت می کند اما به خاطر فرزندش با طلاق موافق نیست. و بالاخره فیلمساز انگلیسی را سر صحنه فیلمبرداری، در باغ شخصی به نام مارشال، می کشد و به زندان می افتد. پس از بیست سال آزاد می شود و به سراغ خانواده اش می رود، سیما که دوباره ازدواج کرده به سختی بیمار

است. او می میرد و خسرو با پسرش به ایران برمی گردد. به سراغ ناهید می آید، اما او که مجنون شده، پیشنهاد ازدواج خسرو را نمی پذیرد.^۴

الگوی این داستان در بسیاری از رمان های سال ۷۷ تکرار می شود

نوشتن داستان های پلیسی - جنایی بر اساس ماجراهای واقعی نیز رواج دارد: ۴۸ عنوان داستان از احمد محقق، حمیدرضا گودرزی و دیگران منتشر می شود. داستان های تاریخی (با ۲۳ عنوان) در مرتبه بعد قرار می گیرند. اغلب آنها تجدید چاپ آثار کسانی چون حمزه سردادور، شاپور آرین نژاد، زمانی آشتیانی و رحیم زاده صفوی و... است. از آثار تازه در این زمینه، بر جاده های آبی سرخ / نادر ابراهیمی درباره دوران کریم خان زند است.

با گشایشی که در کار چاپ کتاب فراهم آمده، چند مجموعه و گزیده از کارهای بهرنگی درمی آید. آثاری هم از علوی و ساعدی تجدید چاپ می شود. بهارلو برگزیده آثار بزرگ علوی را منتشر می کند. رمانی هم با

نام روایت از علوی منتشر می‌شود که خاطرات سالهای تحزب و گریزهای پس از کودتای ۲۸ مرداد، بی هیچ شور و حال داستانی است. از ساعدی اثر تازه‌ای نیز منتشر می‌شود: آشفته حالان بیداربخت، مجموعه‌ای از داستان‌هایی که پس از انقلاب در مطبوعات منتشر کرد و چند اثر طراز اول در میان آنهاست: «واگن سیاه»، «صداخونه» و «پادگان خاکستری».

مجموعه‌ای از داستان‌های به‌آذین با عنوان: سایه‌های باغ منتشر می‌شود. اسماعیل فصیح ضمن تجدید چاپ چند اثر خود، در تراژدی کمندی پارس و بازگشت به درخونگاه مضمون همیشگی خود، بازگشت جلال آریان به خاطرات و درگیر شدن در ماجرای یکی از آشنایان قدیمی، را دنبال می‌کند. جواد مجابی در عبور از باغ قرمز ماجرای مستندی از تخته قاپو شدن ایل بختیاری در زمان رضاشاه را دستمایه داستان می‌کند و در زمان جیم به زندگانی عبید زاکانی در ارتباط با وقایع امروز می‌پردازد. بیژن بیجاری دو رمان چاپ می‌کند: تماشای یک رویای تباه و باغ سرخ. محمد قاسم‌زاده نیز سال پرکاری را پشت سر می‌گذارد: بانوی بی‌هنگام، رقص مرغ سقا و شهسوار بر باره‌باد که داستانی است با نثر پخته، از احوالات سلطانی تاج و تخت از دست داده که در کاروانسرای پرت افتاده دم را غنیمت شمرده است. رضا جولایی در جاودانگان داستان قدیمی دراکولا را زمینه‌ساز داستانی تاریخی می‌کند تا تیرگی‌های روان انسانها و بهیچ‌نهیفته زیر پوسته‌های خوش آب و رنگ را باز نماید. اما به گمانم جولایی در داستان‌های کوتاه نسترن‌های صورتی موفق‌تر است. مجموعه دیگری که باید اینجا از آن نام ببرم نامه‌های صورتی از محمد زرین است که در نوشتن داستان‌های چخوف‌گونه پر حس و حال سابقه خوبی دارد. نویسنده پرکار دیگر امیرحسن چهل تن است که مجموعه چیزی به فردا نمانده است و رمان مهر گیاه را منتشر کرد. این رمان نیز مثل رمان پیشین نویسنده به مسائل زنان در فضای تاریخی می‌پردازد.

از میان آثاری که زنان نوشته‌اند، یک روز مانده به عید پاک / زویا پیرزاد، یک زن، یک عشق / فرخنده آقایی، خلاف دموکراسی / فرخنده حاجی‌زاده، نسخه اول / شیوا

ارسطویی، همین جاروی زمین / فرشته توانگر و نه آبی نه زرد / قدسی قاضی نور، مهتاب / زهرا زواریان، و رمان‌های من و ویس / فریده رازی و میترا / فرشته ساری را می‌توان نام برد. حسن هدایت در روزی روزگاری در طهران به جادوی رویا و سینما در سالهای ورود سینما به ایران می‌پردازد. نادر ابراهیمی جز رمانهای تاریخی، مجموعه‌ای از داستان‌های کوتاهش را با نام حکایت آن اژدها نشر می‌دهد. رمانهایی خاطره‌ای از ناصر وحدتی و ابراهیم یونسی، چند اثر از حسن شکاری و از جمله رمان تاریخی ققنوس‌های عصر خاکستر، چند مجموعه داستان کوتاه، از جمله هفت مرد هفت داستان و اولی‌ها به انتخاب فیروز زنوزی جلالی و مجموعه‌ای از داستان‌های جمال میرصادقی، از جمله آثار منتشر شده در این سال‌اند.

تیله آبی / محمدرضا صفدری، دیوان سومات / ابوتراب خسروی، زن در پیاده‌رو راه می‌رود / قاسم کشکولی، کنار دریا، مرخصی و آزادی / جعفر مدرس صادقی و سفر به سمتی دیگر / رضا زنگی‌آبادی، از مجموعه داستان‌های خواندنی سال ۷۷ است. احمد غلامی در چند داستان از مجموعه همه زندگی، نگاه تازه‌ای به جنگ دارد. داود غفارزادگان مجموعه راز قتل اقامیر را به چاپ می‌رساند. علی صدائتی خیاط (با دو رمان)، حسن محمودی، یعقوب یادعلی، بهمن یگانه‌راد، عنایت پاک‌نیا، محمد شهسوار، مصطفی مستور، سیروس موسوی، بهجت ملک‌کیانی، سیامک گلشیدی و... نخستین آثار خود را منتشر می‌کنند. آثاری نیز از میترا داور، عنایت احسانی، موسی علیجانی، محمود بدرطالعی و... منتشر می‌شود.

یادداشت‌ها:

- ۱- نقل قول‌ها از گرامشی از: آنتونیو گرامشی: فراسوی مارکسیسم و پسمادرنیسم، رناته هالوب، ترجمه محسن حکیمی، نشر چشمه، ۱۳۷۴.
- ۲- فرای، نورتروپ، تخیل فرهیخته، ترجمه سعید ارباب شیرانی، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۶۳، ص ۲۱.
- ۳- احمدی، بابک: حقیقت و زیبایی، نشر مرکز، ۱۳۷۴، ص ۲۲۵.
- ۴- نگاه شود به: گشتی در باغ مارشال، شهناز صاعلی، کتاب ماه، شماره ۱۵، دی ۱۳۷۷، ص ۳۵ تا ۳۶.

راینر ماریا ریلکه

کوی پرز، نویسنده کتاب «جمال زاده، سرچشمه داستان کوتاه معاصر فارسی» گفته است: هفت سطر از بوف کور صادق هدایت که چندان ربط منطقی هم به کل داستان ندارد عیناً برگرفته شده از آثار ریلکه است. اگر این گفته درست باشد، از آشنایی ایرانیان با شاعر توانمند آلمانی زبان «راینر ماریا ریلکه» سالها می‌گذرد. اما با وجود این آشنایی دیرپای، درباره این شاعر و نویسنده بدون، در ایران کار قابل توجهی صورت نگرفته است، البته برخی از داستان‌ها و اشعار او توسط نویسندگان و مترجمان توانمندی همچون: پرویز ناتل خانلری، رضا سعیدحسینی و سروش حبیبی به فارسی برگردانده شده است. با این وجود جای یک کتاب منبع و یک کار تحقیقی ارزنده درباره این شاعر و نویسنده مشهور خالی است.

اخیراً کتاب زمان، در پی سنتی که در چند سال اخیر پایه‌گذار شده است، و درباره برخی از موضوعات و بعضی از چهره‌ها ویژه‌نامه منتشر کرده است، ویژه‌نامه‌ای نیز درباره «راینر ماریا ریلکه» به طبع رسانده است. این کار به همت علی عبداللهی و زیر نظر عبدالحسین آل‌رسول صورت گرفته است.

در این مجموعه، علاوه بر اینکه برخی از آثار ریلکه به فارسی برگردانده شده است، بعضی آراء و نظریات درباره آثار او نیز به چاپ رسیده است. همچنین کتابشناسی کاملی نیز از آثار او فراهم شده است. ضمناً فهرست آثاری که تاکنون از این شاعر و درباره او به فارسی یگاشته شده است، نیز در آخر مجموعه آورده شده است.